

MARJETA ŠAŠEL KOS
Filozofska fakulteta
Ljubljana

UDK 807.1—31

PREREZ ČEZ ZGODOVINO CELEJANSKIH PREBIVALCEV V LUČI ONOMASTIČNIH IN PROZOPOGRAFSKIH PODATKOV

Abstract: This paper briefly sketches the history of the inhabitants of *municipium Claudium Celeia*. The complete study in which all the epigraphic material of Celeia and its territory will be evaluated in detail is in preparation.

Rezultate onomastike in prozopografije je treba previdno uporabljati: glavni študijski vir so namreč epigrafski spomeniki, ki pa se jih je ohranilo z ozirom na vse tiste prebivalce, ki so v Celeji živeli, delali in si dali postavljati napise, silno malo, ne glede na to, da je iz preučevanja v celoti izključen avtomatično ves revni sloj prebivalstva. Revez ni imel denarja ne za nagrobnik, ne za napis, s katerim bi se priporočil svojemu bogu. G. Alföldy (Noricum, 1974, 3 ss.) domneva, da je imela provinca ok. 200.000—400.000 prebivalcev; na osnovi teh števil bi mogli sklepati, da je štela Celeja ok. 10.000 prebivalcev — številka je le hipotetična — in da nam je znanega manj kot pol odstotka njenega prebivalstva. Tako nizek procent seveda ne dopušča različnih statističnih sklepov, pač pa nam na osnovi onomastičnih podatkov daje razmeroma zanesljivo podobo o etnični strukturi prebivalstva, predvsem o razmerju staroselci — rimski doseljenci.

Ime *Celeia*, oz. pravilneje *Céleia*, z ozirom na način izgovorjave na keltoromanskem področju tudi bolje kot *Keleia* (v tej obliki je ime zapisano pri Ptolemaju; prim. J. Šašel, *Situla* 8, 1965, 9—10), je bodisi keltskega, verjetneje pa predkeltskega izvora. Ostanki zidovja, lepe latenske najdbe, predvsem pa izredno bogate najdbe keltskih novcev zgovorno pričajo o eni večjih in pomembnejših keltskih nasebin v noriškem kraljestvu, z močno razvitim vodilnim slojem, lastno kovnico in razvejanim mestno upravnim aparatom, ki ni v ničemer zaostajala za slovitim Štalenskim vrhom. Odnosi med noriškimi kraljestvom in Rimom so bili zaradi medsebojnih koristi od nekdanj prijateljski — od tod razcvet noriških nasebin — in 1. 15. pr. n. š. je bila dežela brez preliivanja krvi priključena rimskemu imperiju. Celeja je bila bogato mesto, imela je gospodarsko razvito in rodovitno zaledje in ležala je ob najpomembnejši cesti na vzhodnoalpskem prostoru, t.i. jantarni poti; v njej je že zgodaj zrasel manjši rimski emporij (Alföldy *Noricum*, 74). Rimska oblast je z različnimi predpraviciami, ki jih je za zasluge podeljevala vplivnim posameznikom, še preden je Norik postal provinca in Celeja rimski municipij, krepila vpliv plemenske aristokracije in ji v veliki meri prepuščala lokalno upravo.

Zelo slikovit vpogled v tedanje razmere nam daje nagrobnik G. Julija Vepona in njegove žene Boniate, *Antonii fil(iae)*; Veponu je bil Avgust podelil rimsko državljanstvo in celó imuniteto (J. Šašel, ŽA 4, 1954, 346—363). Obe imeni, Vepo in Boniata, sta keltski, razmeroma ozko vezani na področje južnega Norika. Oblika imena Vepo sodi v 3. deklinacijo in je že prilagojena latinskemu imenoslovju; na stike z rimskim svetom že v 2. polovici 1. stoletja pr. n.š. pa kaže tudi latinsko ime Boniatinega očeta. Vepo je prejel državljanstvo v zadnjih dveh desetletjih pr. n. š. — ker se je visoko odlikoval, ni izključeno da prav v kočljivem času zasedbe nekdanjega kraljestva, ki morda ni potekala tako gladko, kot menimo (Ambisonti!). Prejeta imuniteta dokazuje, da je bil Vepo *municeps* v pravem pomenu besede in da je nosil določena bremena — zelo verjetno v zvezi z upravno službo in posestjo v naselbini —, ki jih je bil kasneje oproščen. Končno pa je zgovorna tudi sama izvedba nagrobnega spomenika, ki priča o delovanju italškega kamnoseka v Celeji — in posredno — o kulturno razvitem in razmeroma že zelo romaniziranem, pismenem (kar kažejo tudi napisi na novcih) in premožnem sloju njenega prebivalstva, ki je takšne spomenike naročalo.

Razcvet tega sloja sodi predvsem v 1. stoletje in 1. polovico 2. stoletja n. š. Pod Klavdijem je Norik postal provinca, Celeja municipij. Nosilci romanizacije in urbanizacije so bili predvsem domačini, tako npr. prvi znani celejanski edil, C. Vindonius Successus (J. Šašel, ŽA 5, 1955, 129—137) in *decurio* T. Iulius Bellicus (AIJ 82). Med najpomembnejšimi družinami prve polovice 1. stoletja n. š. so bili prav gotovo tudi Vindoniji; imeli so posestva v Šempetru, kjer je bila odkrita njihova razkošna grobnica. Tako na celejansko območje omejeno ime Vindonius kot za južni Norik značilni *cognomen* Successus kažeta, da gre za neposredne potomce nekdanjih plemenskih veljakov. Izpeljava gentilnega imena iz očetovega osebnega imena — v našem primeru Vindonius iz imena Vindo — je posebej značilna za Norik. Ker je bil Vindonij edil, je očitno, da je imel državljanske pravice že njegov oče, prav tako ženin oče *Sextus Iulius* — to dodatno potrjuje ženino ime Ingenua — oba (živela sta v avgustejskem obdobju, nekako v istem času kot Vepo) sta torej pripadala celejanski keltski aristokraciji, kar med drugim kaže tudi na to, kako skrbno so se sklepale zakonske zveze.

Keltska imena kažejo, da je bilo keltsko prebivalstvo v Celeji razmeroma homogeno in močno še cel zgodnji principat (R. Katičič, AV 17, 1966, 149—152): Adnamatus, Atto, Boniata, Bucia, Couria Dubna, Iantulla, Iantumarus, Itto, Litugena, Magemarus, Maricca, Mogio, Nonnosa, Nundinus, Sira, Vepo, Vindo je nekaj za Celejo in Norik na splošno značilnih keltskih imen. V mestu so v tem času gotovo govorili keltske dialekte in velik procent keltskega prebivalstva se verjetno skriva pod imeni, ki so sicer latinska, vendar zelo značilna za Norik, kar daje misliti, da so zgolj latinizirana oziroma prevedena keltska imena, tako npr. *Acceptus*, *Adiutor*, *Avitus*, *Calendinus*,

Cupitus, Finitus, Ingenuus, Masculus, Optatus, Respectus, Restutus, Spectatus, Speratus, Successus in njihove izpeljanke. Tudi imena Maximus, Primus, Secundus, Tertius in Quartus so bila pogosto le prevedena domača imena. V prvih dveh stoletjih n.š. je v Celeji dokumentiranih 21,5% keltskih imen, 72,5% je latinskih in 6% grških; če je v tem času še živelo kaj predkeltskih staroselcev, so povsem izginili v anonimnosti najnižjih plasti mestnega prebivalstva. V kasnejšem stoletju in pol je domačih, keltskih imen le še 7% (prim. G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Noricum, L'onomastique latine* (13.—15. oct. 1975), *Colloques intern. du CNRS No 564*, Paris 1977, 249 ss.).

Že zgodaj so pridobivale velik vpliv tudi doseljene družine; največ jih je prišlo — razumljivo — iz severne Italije (Alföldy, *Noricum*, 132 ss.). Med najpomembnejšimi in najbolj dokumentiranimi družinami so bili Spectatii, sorodstveno povezani z Vindoniji. V vodilnem mestnem sloju — *honestiores* — so bili člani italske trgovske družine Kastrikijev, Ennii, Rufii, Varii, Trosii, Tuccii in drugi. Nekateri od teh družin so bile vplivne tudi v drugih noriških mestih, predvsem v Virunu, Teurniji in Solvi.

C. Rufius Moderatus Iunianus Iuncinus (Alföldy, *Noricum*, 274) je postal celo *eques Romanus* — v funkciji tribuna legije 7. Klavdije je dal v Celeji postaviti Trajanov kip. Vstop v vrste rimskih *equites* so lahko dosegli zgolj člani najbogatejših in najambicioznejših provincialnih družin, kar dokazuje izredno bogastvo celejanskih Rufijev. Vstop v senat pa je bil noriški aristokraciji takorekoč nedostopen; zato je treba posebej poudariti, da je bil edini z gotovostjo dokumentirani noriški senator prav T. Varius Clemens iz Celeje (J. Šašel, *ZPE* 51, 1983, 295—300). Rodil se je ok. 1. 115 in je bil brez dvoma najprej član napol vojaških združenj noriške mladine, nato pa je po zelo uspešni karieri — med drugim je bil prefekt panonske in britanske jezde neote in vladarski prokurator v Kilikiji, Mavretaniji, Rajtiji in obeh Germanijah — pod Markom Avrelijem in L. Verom postal vladarski tajnik, zadolžen za latinsko korespondenco, *ab epistulis Augustorum*. Vse tako kaže, da se je izredno odlikoval v času markomanskih vojn, ko je prostor, iz katerega je izhajal, igral ključno vlogo pri obrambi imperija. Verjetno je imel odločilno besedo pri izbiri legijskega tabora v Ločici; Mark Avrelij ga je sprejel v senat. Bil je ena najvplivnejših vojaških osebnosti v kriznih letih, ki so sledila kvadsko markomanskemu vdoru v Italijo, kar dokazuje dejstvo, da je bil član ožjega vladarskega sveta.

V splošnih okvirih, ki smo jih načrtali, bi mogli omeniti vrsto zanimivih posameznikov, tako npr. Avla Vederno Maksima, haruspika (ILJug 393), ki je očitno izviral iz etruščanskega sveta, na kar kaže tako njegovo gentilno ime Vederna, kot njegov poklic, vedeževanje, v katerem so bili Etruščani priznani mojstri. V Celeji najdemo, npr. dva centuriona, potomca Dindijev (J. Šašel, *ZPE* 43, 1981, 337 ss.), ene vodilnih družin iz Prenesta, ki je nekako ušla popolnemu uničenju

za Sulovega krutega pokola vseh uglednih prebivalcev mesta, ker je dalo zatočišče Gaju Mariju, in se naselila v Akvileji in Emoni. V Celeji je sredi 2. stoletja n.š. živela Evhodija iz Efeza, ki je umrla stara 40 let, nagrobnik ji je postavil suženj Insequens (ILJug 1184). V Žalcu je bil najden napis neznanega celejanskega duumvira i.d. (CIL III 5116 = 13525), ki je imel tu svoje posesti.

Po markomanskih vojnah in kugi, ki je istočasno divjala po vzhodnem delu imperija, srednji Evropi in severni Italiji, se je marsikaj spremenilo. Prej mogočne družine so izginile ali zelo obubožale, npr. Spectatii in Vindonii: potomec slednjih, neki Vindo(nius) Successus — v družini se je celo ohranil značilni *cognomen* — se ok. l. 200 pojavi na spisu revnejših članov celejanske družbe (CIL III 11699 = ILS 3301). V ospredje sropijo nove družine, npr. Marcii, Metilii, Aurelii, Serandii, Terentii; Septimij Sever je buržoazijo z različnimi finančnimi bremenii, *munera publica*, še bolj obremenil kot je bila že prej, da bi olajšal tedaj splošno ekonomsko krizo. Mestne funkcije so postale bremena. Struktura prebivalstva se je tudi socialno spreminjala: suženjski in osvobodenski sloj skoraj nista več dokumentirana, pač pa zato nekoliko bolje kot prej nižje ljudstvo, *humiliores*, *plebs urbana*, manjši rokodelci, obrtniki, trgovci, ki so se združevali v različna, verjetno obvezna *collegia*. V mesto se je doseljeval različen živelj, precej novih doseljencev je bržčas prišlo z vzhoda. Dokumentirani so npr trije Siritji, Aurelius Maximus iz vasi Hennia s področja Zeugme na Eufratu, njegov brat Aurelius Bassus in Aurelius Sabinus (AIJ 54); njihova imena ne izdajajo sirijskega porekla (razen imena očeta obeh bratov, Bartha). Orientalcev je moralo biti gotovo več — v sosednjih panonskih mestih je dokumentiran ogromen odstotek kolonistov z vzhoda —, vendar so skriti pod latinskimi imeni.

Upad denarnega obtoka in precej manj epigrafskih spomenikov iz 3. in iz kasnejših stoletij kaže, da je katastrofalna poplava Savinje v 2. polovici 3. stoletja mesto za dolga desetletja ohromila. Celeja je postala ponovno pomembnejše mesto v kasni antiki. V njej je delovala močna krščanska skupnost; iz 5. stoletja je starokrščanska bazilika. V njej so bili odkriti donatorski napisi (AIJ 63—73), na katerih so omenjene vplivne osebnosti tistega časa; diakon Iustinianus, scolasticus Leo, Marcellinus v.c., in Amantia f.c., imeni Beronice in Abraham — biblično, ne semitsko ime — izdajata grško-orientalni element, ki je moral biti močno prisoten v vseh središčih zgodnjega krščanstva. Najkasneje v 6. stoletju je Celeja postala škofija: znana sta dva njena škofa, Gavdentij (njegov nagrobnik v verzih — verjetno iz začetka 6. stoletja — je bil najden v Preboldu) in Johannes, ki je konec 6. stoletja podpisal protokol cerkvenega zbora v Gradežu. Mesto je medtem doživelo že padec zahodno rimskega imperija, vzhodno gotsko in langobardsko nadoblast, prebivalstvo se je moralo pogosto zateči na bližnje refugije. Konec 6., začetek 7. stoletja so se na vzhodnoalpski prostor že naseljevali prvi Slovani, ki so od staroselcev prevzeli krajevno ime — v kolikšni meri je nekdanje prebivalstvo preživelo vsa ta vihar na obdobja in kaj se je potem z njim zgodilo, pa lahko le ugibamo.

S U M M A R Y

Marjeta Šašel Kos: INHABITANTS OF CELEIA IN THE LIGHT OF THE ONOMASTIC AND PROSOPOGRAPHIC EVIDENCE

The study, based on the epigraphic material, shows that the inhabitants of Celeia, one of the biggest *oppida* in *Regnum Noricum*, were in the 1st century A. D. predominantly Celtic. Local aristocracy played an important role in the public administration of the city (C. Iulius Vepo, the family of Vinodonii). Celtic names are also frequent in the 2nd century A. D.; it is interesting that the pre-Celtic population is not attested on the inscriptions.

Some representatives of Italic families, mostly of course merchants, came to Celeia (where a small Roman emporium developed early) already at the close of the Republican age. More came later, mostly from the northern Italy, especially in the second half of the 1st century A.D. when under Claudius Noricum became a Roman province and Celeia *municipium Claudium*. One of the richest Italic families settled at Celeia, were *Spectatii*, further *Castricii*, *Ennii*, *Rufii*, *Varii* and others; some of them were influential in other larger Norican cities as well, especially at Virunum, Teurnia, and Solva. Two most illustrious Roman citizens of Celeia were *C. Rufius Moderatus Iunianus Iuncinus*, *eques Romanus*, and *T. Varius Clemens* who almost certainly became Roman senator under Marcus Aurelius.

After the Marcomannic Wars and the disastrous pestilence that at the same time ravaged the western Balkans, northern Italy and other parts of the empire, a great number of these families disappeared or became impoverished. Other *nomina gentilia* appeared (*Aurelii*, *Marcii*, *Metilii*, *Serandii* and others). It may be assumed that many new settlers came from the East. In the second half of the 3rd century A. D. when the river Savinja flooded great parts of the city, the number of Celeian inhabitants as well as its size, probably sank to its lowest level. Finds from the 5th century A. D. (early Christian basilica with donators' inscriptions on the mosaic floor) show that Celeia was a rather prosperous city in late antiquity, where an important Christian community developed in the 4th century A. D. .